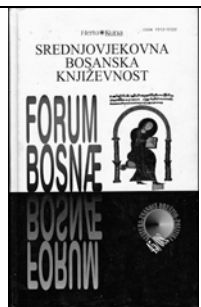

Forum Bosnae, 2008., br. 45, Herta Kuna, Srednjovjekovna bosanska književnost, Međunarodni Forum Bosna, Sarajevo, 383 str.

Srednjovjekovnu bosansku književnost, koja pripada vremenskom rasponu od prvih pisanih spomenika (10./11. stoljeće) do pada Bosne pod tursku vlast 1463. godine, valja promatrati kroz prizmu kompleksnosti bosanskohercegovačkoga povijesnoga i društvenoga prostora. Ključno je to polazište u sagledavanju cjelovite bosanske pisane riječi, koja je zbog svoje jezične i grafijske slojevitosti često poticala vrlo različita oprečna promišljanja. U ozračju takve društvene, kulturne i jezične kompleksnosti te s napomenom o važnosti bosanske državnosti, autorica ove knjige posebice apostrofira bosansku vjersku složenost utemeljenu na supostojanju triju kršćanskih crkava: autokefalne Crkve bosanske te katoličke i pravoslavne. Taj specifičan društveni čimbenik bosanskoga srednjovjekovnoga prostora svojim je stalnim previranjima silovito utjecao na profiliranje srednjovjekovne bosanske književnosti, što autorica sustavno razlaže u prvom poglavlju, "Uvodom dijelu" (7-79), kao nužno predznanje u razumijevanju pojma i skromna, ali iznimno zanimljiva korpusa najranije bosanske književnosti. Ta je književnost izgrađena na specifičnom tipu poluustavne ćirilice i ćirilskoga brzopisa dok je jezik predstavljenoga književnoga korpusa crkvenoslavenski bosanske redakcije (sakralna književnost) i narodni jezik (svjetovna književnost) s većim ili manjim natruhama crkvenoslavenštine, zavisno od književnoga žanra, odnosno vremena i političke atmosfere u kojoj neko djelo nastaje.

Tri su ključne književnopovijesne odrednice za utvrđivanje korpusa bosanske srednjovjekovne književnosti: mjesto (današnji bosanskohercegovački teritorij), vrijeme (do dolaska Turaka), žanr (epigrafski spomenici, administrativno-pravna pismenost, religijska književnost, svjetovna književnost). Iako bosanska književnost, kako napominje autorica, nema sačuvanih izrazitijih originalnih djela, a postojeći korpus je i kvantitativno i žanrovski vrlo skroman, sačuvani bosanski književni izričaj ključan je kulturološki segment srednjovjekovne bosanske prošlosti i temelj svih budućih kulturnih kretanja na bosansko-hercegovačkom prostoru – vječnoj razmeci Istoka i Zapada.

Središnji je dio knjige naslovljen "Književnost" (83-348) i podijeljen je, s obzirom na književne žanrove, na pet većih cjelina. Najveći dio književnoga korpusa pripada religijskoj književnosti. Većina tih kodeksa nastaje 14. i 15. stoljeću, kad je gotovo u cijelosti razvijena bosanska feudalna hijerarhija, kad Bosna doživljava svoj najveći gospodarski uspon i kad je u jeku jačanje feudalaca i njihovih pisarskih kancelarija. Autorica donosi podroban opis 31 liturgijskog rukopisa, koji su pisani uglavnom bosanskim ćirilskim pismom (glagoljski su: Grškovićev i Mihanovićev odlomak *Apostola*, zatim Splitski odlomak misala te *Hrvojev misal*, koji pripadaju bosansko-hrvatskoj srednjovjekovnoj pisanoj riječi). Pregled rukopisa autorica počinje glasovitim, bogato iluminiranim *Miroslavljevim tetraevanđeljem*, koji nije isključivo bosanski spomenik, ali je najreprezentativnija pisana poveznica makedonske (ohridske) i bosanske pisarske tradicije, a zaključuje *Hrvojevim* glagoljskim misalom, koji jedino plemićka pripadnost vezuje uz Bosnu. Liturgijska je bosanska književnost općenito gledano velike

starine, bliske najstarijim staroslavenskim izvorištima, i u njoj su opisani svi postojeći poznati bosanski liturgijski rukopisi koji su nastali potkraj 14. i u 15. stoljeću (najstariji su Giljferdingovi listići iz 13./14. stoljeća), mnogi danas izvan Bosne. Posebno su važna četiri rukopisa: *Pripkovićevo* i *Batalovo četvrtoevanđelje* te *Hvalov* i *Radoslavljev zbornik* jer imaju sačuvan kolofon – izravnu potvrdu svoje bosanske provenijencije i pripadnosti Crkvi bosanskoj i jer su zapisana imena didova Crkve i imena pisara krstjana. Iz sadržaja valja istaknuti važnost *Apokalipse*, koja je za srednjovjekovnu pastvu "predstavljala posebnu mističnu draž svojim veoma razgranatim i ponekad gotovo neprozirnim metaforama, punim nedorečenosti i čudnih, fantastičnih slika, koje se smjenjuju s pjesnički interpretiranim sekvencama velike umjetničke vrijednosti" (83). Ljepotu bosanskih liturgijskih rukopisa ističu začudne iluminacije i minijature, čiji kolorit i izvedba zorno predočuju žive kulturne dalmatinske, odnosno talijanske utjecaje na bosanskome prostoru.

Daleko je skromnije zastupljena svjetovna srednjovjekovna bosanska književnost. Ona je predočena u poglavlju "Sekularna književnost" (259-268) tek jednim rukopisom – glasovitim srednjovjekovnim viteškim romanom o Aleksandru Velikom, poznatom u paleoslavistici pod nazivom *Berlinska Aleksandrida*, koji je po svemu sudeći najvjerojatnije mogao biti prepisan u Bosni, no bez mogućnosti jasnijega utvrđivanja religijske sredine u kojoj je djelo nastalo. Autorica sažeto predočuje ključne probleme provenijencije *Berlinske Aleksandride* na temelju relevantnih komparativnih studija, zaključujući da o bosanskoj provenijenciji čuvenoga romana još uvijek valja razmišljati s izvjesnom rezervom zbog nedostatnih tekstoloških studija.

U poglavlju naslovljenom "Historiografija" (271-277) autorica polazi od činjenice da u bosanskoj srednjovjekovnoj književnosti nema sačuvanih historiografskih tekstova (rodoslovlja, ljetopisa, kronika i sl.), što ne znači da ih nije bilo. Svoju pretpostavku o njihovu postojanju razlaže na primjeru *Ljetopisa popa Dukljanina* i to posebno zanimljivoga njegovoga dijela, tzv. *Trebinjske kronike* te na spoznajama povijesnih predložaka djela Mavra Orbinija (*Il Regno degli Slavi*). Iz autoričinih je sagledavanja razvidno, dakle, postojanje historiografske bosanske građe koja se nažalost nije uspjela sačuvati do našega vremena, no do koje dosežemo posredno pomoću drugih historiografskih djela kojima bila izvorištem.

Podnaslov "Epigrafska književnost" (281-320) predočuje specifikum srednjovjekovnoga bosanskoga likovno-verbalnoga izričaja koji je nastajao između 12. i 16. stoljeća. Riječ je o epitafima, tekstovima uklesanima na nadgrobni spomenicima (stećcima), izravnim poveznicama čovjeka i smrti u kojima se na najindividualniji i najosjećajniji način (izuzimajući izvjesne stereotipne formule) iskazuju često poetična, no danas vrlo impresivna, razmišljanja o životu srednjovjekovnoga čovjeka. U tom smislu je epigrafska književnost vrlo originalna, pisana na narodnom jeziku, često staleški opredijeljena te time i jezično posebno zanimljiva, a dodatno obilježena i osebnom likovnošću. Uz epitafe u ovaj književni žanr autorica uvrštava i lapidarne spomenike manje litararne vrijednosti, a to su razni natpisi na tvrdoj površini na crkvama, na kamenim sudačkim prijestoljima, novcu, pečatima i sl.

"Administrativno-pravna pismenost" (321-348) je posljednje poglavlje u kojemu je riječ o čisto pragmatičnim spisima koji pronose izvjesnu književnu specifičnost koja se odražava u izraženoj samosvjesnosti, a time i jezično-stilskoj osobitosti. Povelje, darovnice i diplomatsko-trgovačka građa, koja najviše potvrđuje bosansko-dubrovačke veze, uglavnom su vezani za dvorove bosanskih vladara i feudalaca koji su imali svoje kancelarije (njih 6) i pisare. Ti su dokumenti vrlo često obilježeni različitim opservacijama u kojima se ističe stupanj pismenosti i kulture, a nerijetko se iščitava odraz religijske književnosti bosanskoga srednjovjekovlja. Autorica se u ovome dijelu knjige posebno zadržava na opisu povelje *Kulina bana* iz 1189. godine, najstarijem jezičnom bosanskom spomeniku pisanom latinskim jezikom i latinicom i narodnim jezikom i bosanskom ćirilicom, iz čije se analize iščitava pisarska tradicija originalnoga ortografskoga sustava s razvijenim jezičnim izričajem.

Mnogi su medijevisti od 19. stoljeća pa sve do novijega doba na razne načine pristupali bosanskom srednjovjekovnom kulturnom prostoru, što je razvidno u mnogim filološkim i povijesnoknjiževnim studijama, među kojima knjiga Herte Kune predstavlja najkompleksniju i najcjelovitiju te posebno preglednu studiju, čiji likovni prilozi uvelike pridonose boljoj percepciji bosanskoga kulturnoga srednjovjekovlja .

Antonija ZARADIJA KIŠ

Rasprave i građa za povijest znanosti, 2009., knj. 9, Karlobaške ljekaruše, ur. Marko Pečina i Stella Fatović-Ferenčić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za medicinske znanosti, Zagreb, 156 str.

Zapisani pučki ljekoviti pripravci višestruko su kulturološki važni jer na jedinstven način razotkrivaju generacijski taloženu kompilaciju empirijsko-vjerske mudrosti u kojoj se spajaju bogobojaznost i prirodoslovstvo. Transmisija toga znanja iz najdubljih je sfera ljudske povijesti koju iščitavamo u pučkim ljekarušama, sljednicama tzv. samostanske medicine, dragocjenim rukopisima za proučavanje ne samo povijesti medicine već i etnologije, antropologije te mentaliteta ljudi određenoga kraja. Uz učinkovitost mnogih biljnih, životinjskih i mineralnih pripravaka, zapisani pučki lijekovi i način njihova pripravljanja neprocjenjiv su ne samo etnomedicinski izvor spoznaja već i filološki trezor koji nudi posebno zanimljiv i jedinstven jezično-književni aspekt istraživanja. Što je dublja prošlost u koju nas uvode takvi zapisi to su važnija otkrića o životu, problemima i tegobama ljudi o kojima danas još uvijek ne znamo dovoljno, a koji su nam u zapisanim ljekarušama ostavili medicinsku kulturu koja je od davnina ponajprije usmena, često na granici s magijom i čarobnjaštvom.

Karlobaške ljekaruše pravi je mali trezor novih starih hrvatskih medicinskih spoznaja uz već postojeće dvije najstarije glagoljske ljekaruše iz 14. i 15. stoljeća (tzv. Strohalova i Milčetićeve) i tridesetak dosad poznatih latiničkih hrvatskih ljekaruša od 17. do 19. stoljeća. Uz etnomedicinska znanja *Karlobaške ljekaruše* su iznimno književno blago koje tek treba razotkriti u bogatoj i raznovrsnoj zbirci recepata iz 1603. i 1707. godine. Autor prve zbirke je izvjesni Jandre Pribimnić, dok je autor druge ljekaruše nepoznat. Nazvane su *karlobaškima* po zapisu lokaliteta na ovitku knjige, iako nije sugurno da su i nastale u Karlobagu. Pismo ljekaruša je latiničko dok je jezik (uz latinizme, hungarizme, germanizme i talijanizme) čakavsko-ikavski sa štokavskim i kajkavskim utjecajem, što je odraz živoga pučkoga govora 17. stoljeća karlobaškoga kraja. Sačuvani pak stari jezični elementi, posebice leksički (npr. *bližika*, *čislo*, *hraniti*) uz sintaktičke i morfološke arhaizme koji pripadaju staroslavenskom jezičnom fondu, odražavaju brižnost prepisivanja iz starijih predložaka o kojima ne znamo ništa, pa čak ni jesu li bili glagoljski ili latinički, premda su neki zapisi u ljekarušama notirani glagoljskim kurzivnim pismom.

Karlobaške ljekaruše su spašene od uništenja marom prof. dr. Željka Poljaka, a pretisnute i transliterirane zahvaljujući upornosti i volji priređivača 9. knjige *Rasprava i građe za povijest znanosti*. Na priređivanju *Karlobaških ljekaruša* sudjelovalo je nekoliko stručnjaka, prema